

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОТОЛЕРАНТНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Скидан М. С., Скидан Я. А.

(Харків, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-6123-3479>

<https://orcid.org/0000-0002-1263-9800>

<http://dx.doi.org/>

Abstract

As a tool for learning about the world around us, language reflects various processes that trigger a number of linguistic trends. Gender issues are also closely related to the topic of feminism. One of the goals of feminist theory is the development of language in terms of conscious rethinking of language norms that will adequately and fully represent women.

The use of femininitives in many styles of speech is becoming more common, although there are still a number of professions and positions in the Ukrainian language that continue to be named with masculine forms, despite the fact that women master various professions and hold high positions. The use of femininitives in scientific and official business styles is still not regulated by regulations. It is worth noting that the Ukrainian spelling of 2019 provides models for constructing words to denote the female sex, but does not contain the concept of "femininitives" and does not provide recommendations for their use at all levels of language.

In our opinion, one of the important tasks of modern linguistics is the creation and study of gender-tolerant language, free from sexism, androcentrism and any other discriminatory forms and meanings.

Keywords: feminist, feminist linguistics, gender inequality, gender linguistics, gender tolerant language, gender gap, androcentrism.

Як інструмент пізнання навколишнього світу мова відбиває різні процеси (культурні, політичні, соціальні та ін.). Вільний доступ до величезних пластів інформації, рух за рівноправність чоловічої та жіночої статей та багато іншого –

події-маркери ХХІ століття, які служать «поштовхами» до появи низки лінгвістичних тенденцій. Так, наприклад, останні десятиліття ознаменувалися серйозними змінами у світі та, відповідно, появою різних громадських рухів: політичних, екологічних, релігійних, феміністичних та інших. З темою фемінізму тісно пов'язані й гендерні питання, яким у суспільстві приділяється багато уваги. Однією з цілей феміністичної теорії є розвиток мови з погляду свідомого переосмислення мовних норм, які будуть адекватно та повною мірою репрезентувати жінок. Феміністський рух спричинив зацікавленість дослідників до вивчення особливого лексичного пласту «фемінітивів».

Із 3 червня 2019 року почали діяти зміни до чинного українського правопису. Від цього моменту рекомендовано застосовувати його норми й правила в усіх сферах суспільного життя. Одночасно з цим мас-медіа активізували вживання фемінітивів, що викликало багато суперечок і дискусій. Зазначена проблематика перебуває в полі зору таких дослідників, як О. Малахова, О. Тараненко, А. Нелюба, М. Гінзбург, Я. Пузиренко, Л. Ставицька та багатьох інших.

Метою нашої розвідки є вивчення способів творення фемінітивів (іменників жіночого роду на позначення професій, посад, звань, статусів, роду занять тощо осіб жіночої статі) та можливості їх використання в різних стилях мовлення.

Фемінітиви – це іменники жіночого роду, альтернативні або парні подібним іменникам чоловічого роду за професією, видом діяльності, соціальним статусом тощо.

Гендерні дослідження особливо просунулися на матеріалі англійської (категорія роду яскраво виражена в займенниках) та німецької (розвинена категорія роду) мов. В українській мові переважна більшість слів жіночого роду утворюється від слів чоловічого роду, тож чоловічий рід є первинним, а це веде до роздумів про гендерну нерівновагу та андроцентризм мови.

Усталеним є використання іменників чоловічого роду – назв професій – для позначення осіб чоловічої та жіночої статі: *доктор, юрист, педагог,*

провізор, президент, академік. Таке явище можна пояснити тим, що раніше ці професії мали тільки чоловіки. Але з набуттям нових професійних можливостей для жінок у мові з'явилися доречні відповідники: *студентка, доповідачка, лікарка, учителька* й под. Продуктивність і невпинність цього процесу підтверджується тим, що значна кількість фемінітивів зафіксована в словниках: *авторка, аспірантка, дописувачка, журналістка, контролерка, лекторка, редакторка* та ін. Наразі активно впроваджуються у вжиток фемінітиви, подібні до понять чоловічого роду: *льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка*.

Фемінітиви не є даниною моді, як часто вважають, вони здавна були властиві українській мові. Уже в першому українському друкованому словнику – «Лексисі» Лаврентія Зизанія (1596) – було сім жіночих слів-найменувань (*дочка, медведиця, молодиця, невістка, горбата, скорчена, сляка, тобто скривлена*). Містив фемінітиви і «Словарь української мови», укладений у 1907–1909 роках за редакцією Бориса Грінченка, і «Російсько-український словник», упорядкований протягом 1924–1933 рр. Агатагелом Кримським (*інструкторка, мулярка, медичка, викладачка, професорка, заступниця, надихачка, заводовласниця, віддячниця, лікарка* та ін. Усього близько тисячі слів. Примітно, що такі лексеми подавалися не як стилістично марковані). Проте найбільше іменників-фемінітивів зафіксовано в одинадцятитомному словнику української мови – понад три тисячі.

Фемінітиви в українській мові утворюються суфіксальним способом. Найпродуктивнішим для творення фемінітивів є суфікс **-к-**, що пояснюється його сполучуваністю з різними типами основ. За його допомогою утворено більшість фемінітивів-новотворів (*позивачка, авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка*). Суфікс **-иц-** та **-ин-** уживаються рідше (*підприємниця, переможниця, виборчиня, фахівчиня*). Зокрема для слів з основою на приголосний, які тривалий час вважались як такі, що не піддаються фемінізації (*шефиня, членкиня*). Найменш продуктивним є суфікс **-ес-** (*поетеса, критикеса*).

Більшість слів жіночого роду із суфіксами **-к(а)**, **-иц(я)**, **-ин(я)** належать до стилістично нейтральної лексики: *дипломниця, журналістка, касирка, кравчиня, льотчиця, перекладачка, штампувальниця* тощо. Саме їм надають перевагу для позначення осіб жіночої статі в художньому, публіцистичному, розмовному стилях.

Найменш гнучкими щодо використання фемінітивів професійної сфери є науковий та офіційно-діловий стилі. На думку М. Зубкова, «іменники на означення статусу, фаху, посади, звання (зазвичай у науковому, офіційно-діловому стилях) слід уживати в чоловічому роді» (Zubkov, 2009, p. 205).

Підсумовуючи, наголошуємо, що на сьогодні в українській мові є ще низка професій і посад, які продовжують називати формами чоловічого роду попри те, що жінки опановують різні професії та обіймають високі посади.

Н. Собецька наголошує на доцільності вживання жіночих відповідників назв професій в українській мові в повсякденні, адже «мова постійно розвивається, і чим частіше будуть звучати такі назви, тим швидше вони стануть узусом і перестануть різати вухо, а створення та встановлення нових «рівноправних» мовних норм буде сприяти кращому взаєморозумінню під час комунікації» (Sobets'ka, 2016, p. 377).

При цьому в наш час питання усвідомленої мовної політики виводиться на офіційний рівень. Особливо часто обговорюється ця тема феміністською лінгвістикою або феміністською критикою мови. З метою викриття та подолання відбитого в мові чоловічого домінування в суспільному, професійному та культурному житті представниками цього напрямку пропонуються різні способи нівелювання. Наприклад, використовувати займенник «вони», а не розділяти на «він» і «вона», як це вже відбувається, наприклад, в англійській мові. Саме займенник «вони» є епіценом третьої особи, яка може належати до антецедентів множини будь-якої статі і неформально до антецедентів однини, які стосуються людини.

У сучасній гендерній лінгвістиці широкого поширення набуло поняття «гендергеп» (англ. *gendergap*) для позначення пробілу між основою слова та

закінченням з метою зрівнювання гендерної нерівності. Використання штриха означає не просто згадку чоловічої та жіночої статі, а всіх можливих гендерних ідентичностей.

Отже, використання фемінітивів у багатьох стилях мовлення є більш частотним, хоча в українській мові досі існує низка професій і посад, що продовжують називати формами чоловічого роду, незважаючи на те, що жінки опановують різні професії та обіймають високі посади. Уживання фемінітивів у науковому та офіційно-діловому стилях досі не регламентовано нормативними документами. Варто зазначити, що український правопис 2019 року подає моделі побудови слів на позначення жіночої статі, але не містить поняття «фемінітив» і не надає рекомендацій щодо їх уживання на всіх рівнях мови. На нашу думку, одним із важливих завдань сучасної лінгвістики є творення й дослідження гендернотолерантної мови, вільної від сексизмів, андроцентризму й будь-яких інших дискримінаційних форм і смислів.

References

- Zubkov, M. G. (2009). *Ukrains'ka mova: Universal'nii dovidnik*.
- Ladika, I. Ya. (2018). Problema vikoristannya feminitiviv u mediinomu prostori. *Sotsial'no-gumanitarnii visnik*, (22), 11-11.
- Sobets'ka, N. V. (2016). Vzhivannya feminitiviv, yak proyav gendernoi kul'turi. *Molodii vchenii*, (1), 375-378.
- Ukrains'kii pravopis. (2019). <https://bit.ly/3JvNnaH>
- Chuieshkova, O. V. (2019). Strategiya feminizatsii yak osnovnii chinnik tvorennya gendernotolerantnoi movi (na materialii internet-diskursu). *Vcheni zapiski*, 1201947.